

SUOMALAISEN SOSIOLINGVISTIIKAN JA KIELISOSIOLOGIAN NÄKYMÄÄ

HEIKKI PAUNONEN

Sosiolingvistiikkaa on Suomessa tutkittu 1970-luvulta lähtien.¹ Sen juuret ovat pääosin anglosaksisessa ja pohjoismaisessa tutkimuksessa. William Labovin ja Peter Trudgillin sekä Bengt Nordbergin ja Mats Thelanderin vaikutus näkyy monella tavoin suomalaisen tutkimuksen historiassa. Varsinkin alkuvaiheissa myös ruotsalaisen Bengt Lomanin vaikutus pohjoismaisen sosiolingvistiikan kehitykseen oli merkittävä, ja hänen johtamansa Talsyntax-hanke sai seuraajia Suomestakin (Saari 1975). Loman toimi pitkään Lundissa mutta siirtyi sieltä myöhemmin Åbo Akademin professoriksi.

On oikeastaan sattumaa, että labovilainen sosiolingvistiikka rantautui Suomeen jo 1970-luvun alussa. Matti Leiwo oli ollut 1960-luvun lopulla stipendiaattina Bloomingtonissa Yhdysvalloissa. Hän toi matkaltaan Suomeen Labovin New Yorkin puhekieltä käsittelevän väitöskirjan, joka oli ilmestynyt vuonna 1966. Kirja oli tarkoitettu Magdalena Jaakkolalle, mutta sain sen lainaksi ja kirjoitin siitä esittelyn Virittäjään (Paunonen 1971). Siihen aikaan ulkomaiset kielitieteelliset teokset olivat meillä melko tuntemattomia.

¹ Kirjoitus perustuu professori Pirkko Nuolijärven 60-vuotisjuhlaseminaarissa 18. syyskuuta 2009 pitämäni esitykseen. Sitä valmistellessani kävin sähköpostikirjeenvaihtoa seuraavien tutkijakollegoiden kanssa: Terhi Ainiala, Jarmo Lainio, Harri Mantila, Aila Mielikäinen, Bengt Nordberg, Karl Pajusalu, Marjatta Palander, Pekka Pälli, Janne Saarikivi, Helena Sulkala, Mats Thelander, Peter Trudgill ja Erling Wande. Kiitän heitä kaikkia hyvistä ideoista ja ajatuksia herättäneistä virikkeistä. Kiitän myös Marja-Leena Sorjosta kirjoituksen viimeistelyvaiheessa saamistani kommentteista.

1970-luvulla keskusteltiin meilläkin paljon labovilaisesta ja lomanilaisesta sosiolingvistiikasta. Voi jopa sanoa, että nämä kaksi suuntausta olivat silloin jokseenkin samanvahvaisia. Labovilaisen variaationanalyysin kohteena olivat kielen äänne- ja muotopiirteet, kun taas Lomanin Talsyntax-hankkeen tavoitteena oli syntaktisen variaation kuvaus. Epävirallisiin keskusteluihin osallistuivat niin suomen kielen kuin suomenruotsinkin tutkijat. Nordican assistenttien Leif Nyholmin ja Marika Tandefeltin välityksellä me suomenkieliset sosiolingvistit tutustuimme Bengt Nordbergiin ja Mats Thelanderiin, joiden toimipaikkana oli ruotsin puhekielen tutkimusyksikkö FUMS (Forsknings- och utvecklingscentrum för modern svenska) Uppsalassa. Mirja Saari puolestaan toi Bengt Lomanin mukaan suomenkieliseen tutkijayhteisöön. Myös englantilaisen kasvatustieteilijän ja sosiolingvistin Basil Bernsteinin kahden koodin teoria herätti 1970-luvulla meilläkin vilkasta keskustelua. Bernsteinin koodeja olivat kehittynyt koodi (*elaborated code*) ja rajallinen koodi (*restricted code*), jotka käydyssä keskustelussa tulkittiin luokkakieliksi (Bernstein 1971).

Kielisosiologinen tutkimus on Suomessa jonkin verran vanhempaa. Uranuurtajina olivat Erik Allardt ja hänen tutkijatoverinsa. Allardtin johtaman vertailevan sosiologian tutkimusryhmän kohteena olivat erityisesti suomenruotsalaiset (esim. Allardt, Miemois ja Starck 1979). Hänen oppilaistaan Magdalena Jaakkola tutki 1960–70-luvulla kielten funktionaalista eriytymistä Ruotsin Tornionlaaksossa (Jaakkola 1969; 1973). Jaakkolan ulkomaisena oppi-isänä oli silloinen johtava monikielisyysen tutkija Joshua Fishman. Olin itsekin mukana Jaakkolan tutkimushankkeessa. Nauhoitin silloin, vuonna 1966, 60:tä eri-ikäistä Ruotsin ylitorniolaista. Vaikka sosiolingvistinen variaationtutkimus ja kielisosiologinen tutkimus ovat lähtökohdiltaan melko kaukana toisistaan, monet suomalaiset sosiolingvistit ovat samalla sekä variaationtutkijoita että kielisosiologeja. Siksi näitä aloja on luontevaa tarkastella tässäkin yhdessä.

SUOMALAISEN SOSIOLINGVISTIIKAN VAIHEITA

Ensimmäisiä sosiolingvistisiä tutkimushankkeita meillä oli Helsingin puhekielen tutkimus, johon ryhdyttiin Terho Itkosen aloitteesta vuonna 1972. Tätä tutkimusta voisi luonnehtia hyvin labovilaiseksi. Sitä seurasi Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus, joka aloitettiin vuonna 1976. Sen yhteydessä sosiolingvistinen variaationtutkimus laajeni Helsingistä myös muihin yliopistoihin. Hanketta suunniteltaessa päädyttiin labovilaisen ja lomanilaisen suuntauksen kesken kompromissiin. Neljästä tutkimusyksiköstä Helsingissä, Tampereella ja Jyväskylässä keskityttiin edelleen äänne- ja muotopiirteisiin, kun taas Turussa keskeiseksi kohteeksi tuli puhekielen syntaktinen variaatio. Puhesuomen murroksen tutkimus johti myös perinteisen murteentutkimuksen paradigman murtumiseen: äännehistorian sijaan ryhdyttiin tutkimaan myös murteiden variaatiota.

Muutamassa vuosikymmenessä on ehtinyt tapahtua paljon. Helsingin puhekielen tutkimuksen ja Puhesuomen murroksen tutkimuksen jälkeen suomalaisen sosiolingvistiikkaan on tullut uusia haasteita ja uusia näkemyksiä. 1980-luvulla suomalaiset sosiolingvistit osallistuivat Bengt Nordbergin johtamaan pohjoismaiseen tutkimushankkeeseen »Urbanisation och språkförändring i Norden». Hankkeesta valmistui useita väitöskirjoja (muun muassa Ivars 1986, Lainio 1989, Nuolijärvi 1986 ja Tandefelt 1988). 1990-luvulla ensimmäisistä

nauhoituksista oli ehtinyt kulua jo kaksikymmentä vuotta. Silloin oli luontevaa ryhtyä tutkimaan näennäisaikaisen muutoksen rinnalla reaaliaikaista muutosta. 2000-luvulla variaatiota on pyritty lähestymään jälleen uusista näkökulmista. Hanna Lappalainen on väitöskirjassaan vuonna 2004 tutkinut variaation vuorovaikutusfunktioita (Lappalainen 2004), ja Johanna Vaattovaara on puolestaan tuoreessa väitöskirjassaan tarkastellut sitä, miten kielenpuhujien asenteisiin ja identiteettiin liittyvät seikat vaikuttavat heidän tapaansa puhua (Vaattovaara 2009). Uudemmissa tutkimuksissa kvantitatiivisen tarkastelun rinnalle on entistä selvemmin noussut myös kvalitatiivinen analyysi.

TUTKIJAN ROOLIN MUUTTUMINEN

Viime vuosien aikana myös tutkijan rooli on osin muuttunut. Puhekielen tutkimusaineistot olivat pitkään perinteisiä haastattelunauhoituksia. Haastattelija ja tutkija olivat usein eri henkilöitä. Itse olen kirjoittanut paljon Helsingin puhekielestä, mutta itse informanteja en juuri ole tavannut. Tämäkin seikka on osin muuttumassa. Hanna Lappalainen on tutkinut tietyn sosiaalisen verkoston kielellistä variaatiota. Hän on samalla itse ollut myös verkon jäsen. Ulkopuolisesta tutkijasta on näin tullut osallistuva havainnoija. Myös kielisosiologit olivat pitkään ulkopuolisia »objektiivisia» tutkijoita, mutta siinäkin on tapahtunut muutos. Objektiivisista tutkijoista on osin tullut aktiivisia osallistujia. Esimerkiksi meänkielen tutkijoista Erling Wande ja Birger Winsa sekä kveeninkielen tutkijoista Anna-Riitta Lindgren ovat osallistuneet aktiivisesti niin meänkielen kuin kveeninkielenkin revitalisaatioon.

Tutkijoiden roolinvaihdos ulkopuolisista tutkijoista osallistuviksi havainnoijiksi tai kielten revitalisaatioaktivisteiksi on nähdäkseni hyvin merkittävää, vaikka siihen liittyy ongelmia. Omalle sukupolvelle tutkijan osallistuva rooli on uutta, koska meidät kasvatettiin ulkopuolisiksi »objektiivisen» tiedon etsijöiksi. Tutkijan roolin muuttuessa sosiolingvistiikan ja kielisosiologien yhteiskunnallinen vastuu on samalla lisääntynyt. Heidän tulisi tarkkailla ja seurata sitä, mitä yhteisössä tapahtuu, ja tarpeen tullen myös ottaa kantaa asioihin. Tästä meilläkin on jo esimerkkejä. Niistä merkittävimpiä ovat Marika Tandefeltin vuonna 2003 julkaisema suomenruotsin kielipoliittinen ohjelma »Tänk om... svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland» (Tandefelt 2003) ja aivan tuore Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen aloitteesta laadittu kielipoliittinen toimintaohjelma »Suomen kielen tulevaisuus», jonka valmistelusta päävastuun kantoi Pirkko Nuolijärvi.

SOSIOLINGVISTIIKAN PAINOTUKSIA JA TAVOITTEITA

Sosiolingvistiikan pioneerien yhtenä keskeisenä tavoitteena oli tutkia kielessä ilmenevää variaatiota siltä kannalta, miten se auttaisi entistä paremmin ymmärtämään kielen rakennetta ja kielellisiä muutoksia. J. K. Chambers tiivisti tämän tavoitteen seuraavasti: »Sociolinguistics: the study of the relationships between language and society with the goal of understanding the structure of language» (Chambers 1995: 11). Karl Pajusalun ja Peter Trudgillin mielestä tämä seikka pitäisi yhä pitää mielessä. Meillä variaation ja kielen rakenteen yhteys on hyvin monissa tutkimuksissa tullut vahvasti esiin. Esimerkiksi

▷

Helsingin puhekielessä lingvistinen variaatiohierarkia osoittaa, miten *a*, *ä* -loppuisten vokaaliyhtymien variaatioon vaikuttavat niin fonologiset kuin morfologisetkin seikat (Paunonen 1995 [1982]). Sama näkyy selvästi myös Kaisu Juuselan Töysän törmäysmurteen tutkimuksessa (Juusela 1989). Harri Mantila on puolestaan osoittanut, miten peräpohjalaismurteiden *h*:n variaatiohierarkia noudattaa pitkälti sanojen fonotaktisia rakenteita (Mantila 1992). Viimeaikainen sosiolingvistinen tutkimus, jossa on ollut mukana vuorovaikutuksen näkökulma, on osaltaan avannut uusia näkökulmia variaation ja kielen rakenteen välisten sidosten tutkimukseen (esimerkiksi Lappalainen 2006; Sorjonen, Raevaara ja Lappalainen 2009). Sosiolingvistit voivatkin jatkuvasti tuoda uusia näkemyksiä kielen rakenteen paremmaksi ymmärtämiseksi. Tähänastiset tulokset kannattaisi koota yleisemmänkin keskustelun pohjaksi.

Puhesuomen murroksen tutkimuksen kultakautta oli 1980-luku. Samoihin aikoihin eri yliopistoissa alettiin tehdä pro gradu -tutkielmia kaupunkien puhekielestä ja murteiden ikäryhmittäisestä variaatiosta. Kielellisinä muuttujina olivat yleensä ne noin kaksikymmentä kielenpiirrettä, joita aikanaan Aila Mielikäinen, Matti Suojanen ja minä mietimme (Paunonen, Mielikäinen ja Suojanen 1976: 14–16). Näin on syntynyt suuri määrä graduja, joiden avulla on mahdollista hahmottaa melko kattava kokonaiskuva suomen kielen variaatiosta eri puolilla kielialuetta. Viime aikoina tällaisia graduja ei kuitenkaan enää juuri ole tehty. Harri Mantilan mukaan nykysuomalaisen puhekielen variaation seuraaminen olisi kuitenkin edelleen tärkeää. Nyt on kaikkialla kulunut jo niin paljon aikaa ensimmäisistä tutkimuksista, että samalla voisi seurata myös reaaliaikaisen muutoksen toteutumista eri puolilla Suomea.

Reaaliaikaisen muutoksen tutkimiseksi meillä on toki Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteiden seuruuohjelma, josta on ilmestynyt jo muun muassa Tommi Kurjen väitöskirja sekä Pirkko Nuolijärven ja Marja-Leena Sorjosen laaja monografia (Kurki 2005; Nuolijärvi ja Sorjonen 2005), mutta olen Mantilan kanssa silti samaa mieltä siinä, että myös yliopistoissa kannattaisi edelleen pitää nykysuomalaisen puhekielen tutkimusta vireillä. Yhtenä syynä on jo se, että eri puolilla kielialuetta on tapahtumassa muutoksia, joita ei olisi voinut 1980-luvun aineiston valossa ennustaa. Tällaisena piirteenä Mantila mainitsee esimerkiksi *tekkiin, kävviin* -tyyppisten imperfektimuotojen yleistymisen Oulun seudulla. Nähdäkseni yliopistoissa tehtävät pro gradu -tutkielmat täydentäisivät Kotuksen tutkimushankkeesta hahmotuvaa kuvaa. Reaaliaikaisen muutoksen tutkimus kuuluu myös Mats Thelanderin mukaan edelleen nykysosiolingvistiikan keskeisiin haasteisiin. Kansainvälisesti reaaliaikaisen muutoksen tutkimusta johdetaan Kööpenhaminassa, jonne professori Frans Gregersen on perustanut LANCHART-nimisen tutkimuskeskuksen (= LANguage CHAnge in Real Time). Meillä tulee pian 40 vuotta siitä, kun Helsingin puhekielen ensimmäinen aineisto koottiin. 1990-luvun alussa koottiin toinen, ja muutaman vuoden kuluttua olisi vuorossa jo kolmas reaaliaikainen aineisto. Kuka tai mikä taho ottaisi sen huolekseen?

Ensimmäisissä sosiolingvistisissä tutkimuksissa kielenulkoisina muuttujina olivat tavallisesti puhujien ikä, sukupuoli ja koulutus tai ammatti. Puhesuomen murroksen Esitutkimusraportissa tuotiin esiin se, että tutkimuksessa tulisi pitää silmällä paitsi puhujaryhmiä myös yksilöitä (Paunonen, Mielikäinen ja Suojanen 1976: 1, 12, 213–215). Käytännössä tutkimus oli kuitenkin pitkään ryhmäkeskeistä, ja kielenulkoiset muuttajat pysyivät jokseenkin samoina. Kaisu Juusela pohti vuonna 1989 yksilön henkilöhistorian

merkitystä hänen kielellistä variaatiotaan selvitetessä (Juusela 1989: 18–22). Vaikka kaikille piirteille ei löytyisikään selitystä yksilön henkilöhistoriasta, sen tunteminen auttaa variaation selittämisessä. Bengt Nordbergin mukaan nyt tarvittaisiin kokonaan uudenlaisia kielenulkoisia variaabeleita: »Jotta voisimme ymmärtää ja selittää niin yksilöllistä kuin yksilöiden välistäkin variaatiota, tarvitsemme useita uusia selittäviä muuttujia: sellaisia, jotka liittyvät yksilöiden kulttuuriseen, etniseen ja ammatilliseen identiteettiin, heidän perhehistoriaansa, henkilöhistoriallisiin tapahtumiin ja henkilökohtaisiin kokemuksiinsa sekä poliittisiin näkemyksiin ja esteettisiin arvostuksiin.» Avauksena tähän suuntaan voi pitää jo puheena ollutta Johanna Vaattovaaran väitöskirjaa. Kivennavalta muuttaneiden siirtokarjalaisten murteen muuttumista tutkiva Päivi Markkola on puolestaan tehnyt muutaman informantinsa kanssa kattavia syvähaastatteluja, ja hän kertoi, että ne ovat vaikuttaneet hänen näkemyksiinsä koko aineistosta.

Kielenkäyttäjien asenteet kuuluivat jo Puhesuomen murroksen tutkimustavoitteisiin (Pauonon, Mielikäinen ja Suojanen 1976: 12–13, 17, 224–225). 1970- ja 1980-lukujen taitteessa nauhoitettiin kuudessa kaupungissa asennekyselyohjelman mukainen aineisto. Haastateltavia tässä tutkimuksessa oli kaikkiaan 230. Aineisto jäi silloin julkistamatta. Nykyisin se on Joensuussa, missä se on digitoitu ja litteroitu. Kielenkäyttäjien asenteita ovat sittemmin tutkineet muun muassa Aila Mielikäinen ja Marjatta Palander, jotka ovat kuuluneet myös kansanlingvistisen tutkimusotteen pioneereihin Suomessa (Mielikäinen 2005; Mielikäinen ja Palander 2002; Palander 2007; Palander ja Nupponen 2005). Nykyisin kielelliset asenteet kiinnostavat hyvin monia. Aila Mielikäinen, Marjatta Palander ja Harri Mantila ovat kiinnostuneita erityisesti suomen kielen eri varieteetteihin liittyvistä asenteista, mutta heidän mukaansa pitäisi myös selvittää sitä, miten maahanmuuttajat asennoituvat uuden kotimaansa kieliin ja kielimuotoihin ja millaisia asenteita puolestaan maahanmuuttajia ja heidän kieltään tai kieliään kohtaan on eri puolilla Suomea. Heini Lehtonen on toki näitä seikkoja lähestynytkin, mutta näyttää siltä, että kaivattaisiin laajempia ja kattavampia kartoituksia. Kielellisten asenteiden tutkimisen merkitystä ovat korostaneet myös Mats Thelander ja Erling Wande. Wanden mukaan meänkielen alueella on kaikesta revitalisaatiosta huolimatta yhä vahvoja kielteisiä asenteita omaa meänkieltä kohtaan.

Asenteihin kytkeytyy läheisesti myös identiteettitutkimus. Jarmo Lainio on nostanut esiin nykyisen identiteettitutkimuksen uusia kysymyksenasetteluja. Aiempien »essentiaalisten» identiteettien sijaan on ryhdytty puhumaan dynaamisista, päällekkäisistä ja samanaikaisista identiteeteistä. Kaikkiaan kysymys kielellisistä asenteista ja identiteeteistä on niin laaja ja ajankohtainen, että se vaatisi jonkinlaista tutkimuksen koordinoimista. Vähintään pitäisi järjestää vaikka Kotuksessa paripäiväinen tapaaminen, jonka aiheena olisivat kielelliset asenteet ja identiteetit ja niiden tutkimus: mitä on tehty, mitä haluttaisiin tehdä, mitä pitäisi tehdä ja miten tulisi toimia. Koska aihe on pinnalla myös Ruotsissa, voisi ajatella — entiseen hyvään tapaan — myös yhteistä pohjoismaista tai ainakin suomalais-ruotsalaista hanketta, jossa pyrittäisiin löytämään tutkimukselle yhteiset lähtökohdat ja tavoitteet. Tällaisen kartoituksen tekeminen liittyisi myös käytännön kielipoliittisiin tavoitteisiin: olisi hyvin tärkeää tietää, millaisia kielellisiä asenteita ihmisillä Suomessa ja Ruotsissa on.

Tämänhetkisen yhteiskunnan suuria kielisosiologisia haasteita ovat kielivähemmistöt ja vähemmistökielet sekä niiden käyttö, vaihto ja mahdollinen revitalisaatio. Marjut Aikio ja Marika Tandefelt ovat tutkineet saamen kielen ja ruotsin kielen käyttöä ja siihen liittyvää kielenvaihtoa suomen kieleen (Aikio 1988; Tandefelt 1988). Anna-Riitta Lindgren on puolestaan tehnyt laajan selvityksen Helsingin saamelaisten kielellisistä asenteista ja identiteetistä (Lindgren 2000). Suomen vanhoihin kielivähemmistöihin kuuluvat myös romanit. Suomen romanikielen asemaa ja käyttöä suomalaisessa romaniyhteisössä on kartoittanut Henry Hedman aivan äskettäin valmistuneessa tutkimuksessaan, jossa on selvitetty myös romanien kielellisiä asenteita (Hedman 2009). Suomen vanhoissa kielivähemmistöissä riittää silti tutkijoille yhä haasteita. Vanhojen kielivähemmistöjen lisäksi Suomessa on suuri määrä uusia kielivähemmistöjä. Helena Sulkalan mukaan kannattaisi tutkia esimerkiksi sitä, eroaako maahanmuuttajien kielellinen sopeutuminen sen mukaan, sijoitetaanko heidät suomenkieliselle vai ruotsinkieliselle seudulle, ja sopeutuvatko maahanmuuttajat samalla tavoin esimerkiksi savolaiseen, helsinkiläiseen tai oululaiseen ympäristöön. Kiintoisia kysymyksiä ovat myös eri maahanmuuttajataustaisten ikäpolvien sosiaaliset verkostot ja heidän kielitaitonsa (niin äidinkielen kuin suomen) sekä kielten funktionaalinen eriytyminen ja käyttö. Kielivähemmistöikään eivät ole vain suomalainen kysymys. Samoihin seikkoihin on viitannut myös Bengt Nordberg. Vaikka Ruotsi on ollut Suomea kauemmin monikulttuurinen maa, maahanmuuttajien sopeutumiseen liittyy sielläkin yhä paljon tutkittavaa. Tämä on sitä paitsi juuri sellaista tutkimusta, jossa teoria kohtaa käytännön: maahanmuuttajien sopeutumista tulisi kaikin keinoin edistää. Sosiolingvisteillä ja kielisosiologeilla on tässä työssä merkittävä vastuu. Siinäkin voisi tehdä myös pohjoismaista yhteistyötä.

Kielen ja yhteiskunnan suhdetta ei voi pohtia sivuuttamatta kysymystä kielestä ja vallasta. Väinö Linna sanoi 1970-luvun lopulla pirkkalaiskirjailijoiden kokouksessa, jossa minäkin olin läsnä, että »suomen kieli on 1900-luvulla ollut vallan kieli». Vallan kielenä oli pitkään kirjakieli ja kirjakielinen yleiskieli, joka oli myös koulun kieli. Nykyisin kielellistä valtaa käyttävät muun muassa virkamiehet, toimittajat, koulukiusaajat ja nettikirjoittajat. Viimeisten sadanviidenkymmenen vuoden aikana vallan kieltä vastaan on myös noustu. Suuri osa suomalaisesta sivistyneistöstä valitsi 1800-luvun loppupuolella suomen kielen ruotsin kielen sijasta. Tätä voidaan pitää ensimmäisenä kielellisenä emansipaationa: siinä toteutui suomenkielisten säätyläisten oikeus omaan kieleen. Mutta kielellisestä emansipaatiosta löytyy muitakin esimerkkejä. Vanha stadin slangi syntyi, kun ensimmäisen helsinkiläissyntyisen sukupolven nuoret loivat itselleen oman kielen. Samalla slangin luojat ja käyttäjät ottivat etäisyyttä murteita puhuviin vanhempiinsa. 1960-luvulla puolestaan akateemisten helsinkiläisperheiden lapset alkoivat puhua täysin toisin kuin heidän yleiskieliset vanhempansa. Jälleen tietty sukupolvi loi oman kieltensä. Myös viimeaikainen murre- ja slangibuumi voidaan tulkita kielelliseksi emansipaatioksi: paikalliset ja alueelliset piirteet ovat nousseet arvossa. Samalla ne ovat vallanneet jalansijaa myös kirjoitetussa mediassa. Ja uusin kielellinen emansipaatio tapahtuu meidän silmiemme edessä internetissä. Siellä on syntymässä kieli, joka sijoittuu kirjakielen ja puhekielen sekä murteiden väliin ja joka muokkaa niitä kaikkia. Aila Mielikäisen mukaan sen tutkiminen on haaste ennen muuta nuorille tarkkavaistoisille sosiolingvisteille. Kysymyksiä hän silti

asettaa: mikä nettikielessä on uutta, minkä tason ilmiöistä se koostuu, miten se toimii kyseisessä kontekstissa ja miten kasvoton viestintä muokkaa kieltä?

Kielen ja yhteiskunnan suhdetta tutkittaessa ei voi sulkea silmiään siltäkään, että kaikista emansipaatioilmiöistä huolimatta kieli yhä toimii osin eriarvoistavana tekijänä. Erilaiset osakielet ovat osa moniarvoista yhteisöä. Vaikka meillä ei puhuttaisikaan luokkakielistä, hyvä kirjallisen ja suullisen kielen hallinta on Suomessakin monesti urakehityksen edellytyksenä. Kielellisen tasa-arvon edistäminen mainittiin jo Puhesuomen murroksen tutkimushankkeen perusteluissa (Paunonen, Mielikäinen ja Suojanen 1976: 1). Argumentti on yhä ajankohtainen nykysosiolingvistiikassakin. Me suomalaiset sosiolingvistit olemme toimineet jossain määrin umpiossa: olemme keskittyneet enemmän kieleen ja vähemmän suomalaisen yhteiskunnan ominaispiirteisiin. Sen vuoksi meille tekisi hyvää tutustua muun muassa valtiorahallinnossa, yritysmaailmassa, sairaaloissa ja kouluissa sekä politiikassa yhä vallalla oleviin hierarkkisiin rakenteisiin ja siihen, miten kieli osaltaan toimii niiden ylläpitäjänä. Joitakin avauksia yhteiskunnan suuntaan on toki tehtykin. 1980-luvulla Nykysuomen Seura järjesti useita tilaisuuksia, joissa kielentutkijat etsivät kontakteja niin valtiorahallinnon kuin ammattiyhdistysliikkeenkin suuntaan. Seuran syyspäivillä 1982 oli aiheena Kieli ja virkakoneisto. Tilaisuuden avasi opetus- ja tiedeministeri Kaarina Suonio, ja esitelmöitsijöihin kuuluivat muun muassa oikeuskansleri Kai Korte ja lainsäädäntöneuvos Lauri Lehtimaja. Tammikuussa 1985 seura järjesti puolestaan Metallityöväenliiton kanssa yhteisen Työ ja kieli -seminaarin Metallityöväenliiton Murikka-opistossa. Esitelmänpitäjinä olivat muun muassa Matti Suojanen ja koneasentaja Leo Söderqvist, jonka aiheena oli Kieli sosiaalisen aseman ja vallan heijastajana. Tällaisten avausten soisi jatkuvan.

Kansainvälistyminenkin on asettanut suuren joukon suomalaisia uudentyyppisten tilanteiden eteen. Helena Sulkalan mielestä kannattaisi tutkia myös suomalaisia kielivähemmistöjä ulkomailla. Samaan seikkaan on kiinnittänyt huomiota myös Pekka Pälli. Hän kysyy, millainen olento nykyajan vaatimusten mukaan sujuvasti ympäristöstä toiseen liikkuva ja kielestä toiseen vaihtava kansainvälinen suomalainen oikein on. Pällin ajatusten pohjalta nousee esiin koko joukko erilaisia kysymyksiä, muun muassa: Millainen on nuoren kansainvälisen menestyjän kielellinen tavoiteidentiteetti? Onko se sama kuin oman taustan varaan rakentuva etninen tai kulttuurinen identiteetti? Vai voiko jollakulla olla sellainen identiteetti, jossa hän on kielellisesti kotonaan kulttuuritaustasta riippumatta? Entä voiko työelämässä valita identiteettinsä vai luoko työelämä lokerot, joista etnisyyss ja kulttuuri suljetaan pois? Ja vielä: onko työkieli ensisijaisesti työväline vai voiko se muuttua osaksi omaa identiteettiä? Tuottaako työelämän muutos uudenlaisia asenteita ja identiteettejä? Vieraiden kielten, ennen muuta englannin, vaikutus tuntuu toki koti-Suomessakin. Monissa yrityksissä englanti on täälläkin syrjäyttänyt työkielenä suomen, ja samoin on käynyt useilla tieteenaloilla. Nämä seikat on tuotu painokkaasti esiin myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisemassa kielipoliittisessa toimintaohjelmassa. Auli Hakulisen mukaan kyse on viime kädessä suomalaisen demokratian säilymisestä: vaarana on se, että tieteellinen ja taloudellinen eliitti erkaantuu Suomessa muun väestön elämänpiiristä (Hakulinen 2009: 36).

▷

SOSIOLINGVISTIIKAN UUSIA ALUEVALTAUKSIA

Sosiolingvistiikka ei elä vain nykyisessä kieliyhteisössä vaan sen näkemyksiä voidaan soveltaa myös menneeseen aikaan. Peter Trudgill kirjoitti, että merkittävimpiä uusia sosiolingvistiikan suuntauksia on historiallinen sosiolingvistiikka. Sen tutkijoita yhdistää vuonna 2005 perustettu HiSon-verkosto (Historical Sociolinguistics Network), jota vetää professori Stephan Elspass Augsburgin yliopistossa. Meillä sosiodiakroninen näkemys on ollut jo monessa tutkimuksessa mukana. Esimerkiksi Helsingin puhekielen kehitystä ja muotoutumista on kartoitettu 1860-luvulta lähtien, jolloin suomen kieli alkoi saada kaupungissa jalansijaa. Mutta Trudgillin sanoissa on suuri haaste suomalaisillekin tutkijoille. Meillä on selvitetty hyvin tarkkaan suomen kielihistoriaa varhais-, keski- ja myöhäiskantasuomesta nykysuomeen mutta meillä ei juurikaan ole tutkittu suomen kielen **käytön** historiaa. Siitä on kuitenkin eri lähteissä erilaisia välähdyksiä (ks. Paunonen 2001). Tiedetään esimerkiksi, että suomen kieli oli suomalaisissa latinankielisissä kouluissa apukielenä keskiajalta aina vuoteen 1649 saakka, jolloin sen syrjäytti siitä asemasta ruotsi (Raunio 2000: 19–26). Tiedämme myös, että Kustaa Vaasa palkkasi pernalalaisen Martti Teitin poikiensa suomen kielen opettajaksi (Rapola 1963a: 74–75). Ja vielä Pietari Brahe Suomen kenraalikuvernöörinä ollessaan suosi monin tavoin suomen kieltä (Juva 1965: 93; Rapola 1963c: 186). Mutta tiedämme toisaalta, että Turun Akatemian kaunopuheisuuden professori Israel Nesselius ehdotti, että suomen kielestä säilytettäisiin tuleville sukupolville muistoksi vain pari Lappiin rajautuvaa kihlakuntaa (Pohjolan-Pirhonen 1967: 105). Ja piispa Carl Fredrik Mennanderin aikana kiellettiin Turun koulussa poikia puhumasta välitunnilla suomen kieltä, jotta he oppisivat ruotsia paremmin (Lehtinen 1989: 40–41; Manninen 2000: 231). Meille on säilynyt myös Daniel Jusleniuksen suomeksi kirjoittama kirje, jossa hän perustelee suurta sanakirjatyötään seuraavasti: »Sentähden minä sitä olen ruvennut cocoman että muutkin näkisit, ettei meidän kieleemme olen niijn huono, cuin se huonona pidetän» (Rapola 1963b: 199). Tarvittaisiin kattava tutkimus suomen kielen käytön historiasta aina keskiajalta nykypäiviin saakka.

Historialliseen sosiolingvistiikkaan liittyy kysymys kirjakielten asemasta ja kehittämisestä eri aikoina. Suomen kirjakielen keskeisiä kehittämisperiaatteita olivat 1800-luvulla kieliopillisuusperiaate ja alkuperäisyysperiaate sekä kielellinen purismi. Sitä vastoin kansankielisyysperiaate ei meillä saanut vahvaa jalansijaa. Olisi kiintoisaa vertailla sosiolingvistisestä näkökulmasta kirjakielten kehittämisperiaatteita ja niistä käytyä keskustelua eri Pohjoismaissa sekä Baltiassa. Varsinkin suomalaisen ja virolaisen kielen suunnittelun ja oikeakielisyyden historia on hyvin herkullinen tutkimuskohde suomalais-virolaiselle tutkijaryhmälle. Myös kirjakielen ja puhekielen keskinäiset vaikutussuhteet ovat eri aikoina vaihdelleet suuresti. Niiden tutkimiseksi on nykyisin laajoja korpuksia niin Suomessa kuin Ruotsissakin. Puhekielen ja kirjakielen suhteiden selvittäminen olisi merkittävää myös käytännön kielenhuoltotyön kannalta. Muutenkin kannattaisi pohtia, millaista soveltavaa sosiolingvistiikkaa meillä tarvittaisiin. Esimerkiksi asennetutkimusten tulokset antavat tärkeitä taustatietoja käytännön kielenohjailulle.

Suomalaisen sosiolingvistiikan viimeaikaisia aluevaltauksia on sosio-onomastinen tutkimus, jota varsinkin Terhi Ainiala ja Jani Vuolteenaho ovat edistäneet (Ainiala 2003; Ainiala ja Vuolteenaho 2005). Yhtenä tavoitteena on esimerkiksi Helsingissä selvittää, millä tavoin erilaiset kaupunkilaiset (muutkin kuin äidinkieleltään suomalaiset) puhuvat

heille tutuista paikoista ja mitä se kertoo heidän identiteetistään kaupunkilaisina. Nimestöä ja sen käyttöä on pyritty lähestymään myös kansanlingvivistisestä näkökulmasta. On tutkittu, miten kaupunkilaiset suhtautuvat erilaisiin nimiin ja millaisia nimiasenteita heillä on. Sosio-onomastiikka on monitieteinen alue: sillä on suoria yhteyksiä humanistiseen maantieteeseen ja kaupunkitutkimukseen yleensä. Avauksena kaupunkitutkimuksen suuntaan voidaan pitää joulukuussa 2009 Urban History -aikakauskirjassa ilmestynyttä kirjoitusta, jossa tarkasteltiin sitä, miten epävirallisen kaupunkinimistön valossa sörkkalaiset työläisnuoret ottivat Helsingin haltuunsa 1900-luvun alkupuolella (Paunonen, Vuolteenaho ja Ainiala 2009).

Sosiolingvistiikka on muutenkin viime vuosina lähentynyt monia naapuritieteitä. Asenteiden ja identiteettien tutkiminen edellyttää entistä läheisempiä yhteyksiä sosiologiin ja sosiaalipsykologiin. Näiden yhteyksien merkitystä korosti varsinkin Bengt Nordberg. Mutta myös sosiolingvistiikan sisällä on rajoja, jotka kaipaavat madaltamista. Karl Pajusalu esitti makro- ja mikrososiolingvistiikan välisen kuulun ylittämistä. Bengt Nordberg ja Mats Thelander toivoivat puolestaan dialektologian ja sosiolingvistiikan löytävän yhteisiä kysymyksenasetteluja. Meillä nämä tutkimusalueet ovat lähentyneet toisiaan jo 1980-luvulla, jolloin variaationtutkimus sai jalansijaa myös murteentutkimuksessa. Ruotsalaiset tutkijakollegat kaipaivat myös interaktiivista sosiolingvistiikkaa. Sillä he tarkoittivat vuorovaikutusentutkimuksen näkökulman soveltamista perinteiseen variaationtutkimukseen — siinä suomalaiset tutkijat ovat Mats Thelanderin mukaan tutkimuksen etulinjassa. Jarmo Lainio näkee tässä asetelmassa kuitenkin myös periaatteellisen ongelman: vuorovaikutuksen tutkijoiden mukaan kieli konstruoidaan yhdessä. Jos näin tapahtuu, jäljelle jää hänen mukaansa kuitenkin kysymys siitä, mikä on lähtökohtana oleva essentiaalinen kieli. Kysymys kiertyy lopulta vanhaan saussurelaiseen languen ja parolen vastakohtaisuuteen.

KANSAINVÄLISTÄ YHTEISTOIMINTAA: SOSIOLINGVISTIEN JA KIELISOSIOLOGIEN TUTKIJAVERKOSTOT

Suomalainen sosiolingvistiikka on vuosikymmenien aikana saanut merkittävää vetoapua pohjoismaisesta yhteistyöstä. Tällaiselle yhteistyölle on yhä sijansa. Bengt Nordbergin mukaan pohjoismaiset sosiolingvistit voisivat jälleen yhdistää voimansa, tällä kertaa puhekielen syntaktisen variaation tutkimiseksi. Se on alue, jolla nuorilla suomalaisilla vuorovaikutuksen tutkijoilla olisi paljon annettavaa pohjoismaisille tutkijatovereilleen. Muutenkin toivoisi, että nyt aktiivinen tutkijapolvi jatkaisi jo edellisen sukupolven aikana aloitettua yhteydenpitoa pohjoismaisten tutkijatovereidensa kanssa. Viime vuosina on puhuttu myös balttilais-suomalais-ruotsalaisesta sosiolingvivistisestä yhteistyöstä. Esillä on ollut ajatus vertailla Baltian maiden pääkaupunkien, Tallinnan, Riian ja Vilnan, sekä Helsingin, Tukholman ja Pietarin kieliolojen kehitystä 1800-luvulta nykypäiviin saakka. Aloitteen tekijöinä olivat latvialaiset ja liettualaiset sosiolingvistit. Heidän kädenojennukseensa kannattaisi varmaan tarttua. Myös alueellista yhteistyötä tarvittaisiin yhä. Esimerkiksi Erling Wande toivoi, että Pohjoiskalotin kielioloja tutkittaisiin edelleen pohjoismaisena yhteistyönä. Yhteistyökumppanit voisivat olla Tukholman, Uumajan, Oulun ja Tromssan yliopistoista.

▷

Myös muiden suomalais-ugrialaisten kansojen kielisosiologinen tutkimus asettaa haasteita kokonaisille tutkijaryhmille. Helena Sulkala on 2000-luvun alussa vetänyt kahta uraa uurtanutta tutkijaverkostoa, joiden tavoitteena oli itämerensuomalaisten kielivähemmistöjen tutkimus sekä niiden oman kielen aseman kohentaminen ja omakielisen opetuksen parantaminen. Verkostoista ensimmäinen, *Academic networking in peripheral language research and higher education between the Nordic countries and the neighbouring states*, toimi vuosina 1999–2001, ja toinen, *Nordic-Baltic-Russian network of Finnic minority and regional languages*, vuosina 2004–2007. Niihin kuului paitsi kielivähemmistöjen tutkijoita myös kirjakielen kehittäjiä sekä kielenkäyttäjien edustajia. Hankkeista on ilmestynyt kaikkiaan kuusi julkaisua (Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinvantaan. Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportit 1–6, 2000–2007, ks. esimerkiksi Haurinen ja Sulkala 2006). Näiden verkostojen työtä jatkaa nyt uusi, laajempi ja monitieteinen ELDIA-verkosto (*European Language Diversity for All*), joka on saanut huomattavaa tukea Euroopan Unionilta. Hankkeen koordinaattorina on Anneli Sarhimaa Mainzian yliopistosta. Kohteena on joukko eurooppalaisia vähemmistökieliä, muun muassa kveeninkieli, meänkieli, ruotsinsuomi, karjala Suomessa ja Venäjällä, viro Suomessa ja Saksassa sekä setukainen ja võru Virossa. Janne Saarikivi kuuluu puolestaan toiseen, Lujavv’rissa (eli Lovozerossa) vuonna 2007 perustettuun tutkijaverkostoon (poga – *The Language Survival Network*), jonka tavoitteena on Venäjän Federaation ja Euroopan Unionin alueella asuvien kielivähemmistöjen monipuolinen tutkiminen ja tukeminen sekä vähemmistökielten kielellinen revitalisaatio. Hän itse on myös tutkinut karjalan kielen väistymistä ja kuolemaa karjalaisissa kylissä. Venäjällä asuvien suomalais-ugrialaisten kansojen kielioloissa olisi paljon kielisosiologisesti kiintoisaa, mutta tutkimuksen toteuttaminen ei käytännössä ole helppoa. Myöskään niiden revitalisaatio ei ole samalla tavoin mahdollista kuin esimerkiksi meänkielen tai kveeninkielen alueella.

SUOMI MIKRO- JA MAKROTASON TUTKIMUSKOHTENA

Lopuksi otan esille kaksi hanketta, jotka eivät sisältyneet kenenkään ehdotuksiin. Sosiolingvistiikkaa on meillä harrastettu yli kolmekymmentä vuotta. Tiedämme monista asioista aika paljon, mutta toisista vielä melko vähän. Muutama vuosi sitten valmistui Kaisu Juuselan ja Katariina Nisulan toimittama teos Helsinki-kieliyhteisönä (Juusela ja Nisula 2006), ja vuonna 2009 ilmestyi samantapainen teos Tampere-kieliyhteisönä (Lönnroth 2009). Alkaisi ehkä olla aika koota olemassa oleva tieto yhteen ja julkaista teos Suomi-kieliyhteisönä. Se ei ehkä syntyisi pelkästään olemassa olevan tiedon pohjalta, vaan sitä varten pitäisi tehdä erityistutkimusta. Tällaisen teoksen aikaansaaminen saattaisi vaatia tutkimushankkeenkin perustamista. Tällä hetkellä monet seikat ovat meille suomalaisen yhteiskunnan jäsenenä tuttuja, mutta näin ei ole enää kolmenkymmenen tai viidenkymmenen vuoden kuluttua. Sen vuoksi kattava yhteenveto siitä kielisosiologisesta yhteisöstä, jossa me nyt elämme, olisi tulevaisuuden kannalta arvokas dokumentti.

Toinen hanke liittyy suomalaisiin kielenkäyttäjäkuviiin. Suomalaisilla tarkoitan tässä paitsi äidinkieltään suomenkielisiä myös kaikkiin vanhoihin ja uusiin kielivähemmistöihin kuuluvia. Informanteiksi valituilta kerättäisiin mahdollisimman monipuoliset taustatiedot, jotka liittyvät heidän henkilöhistoriaansa ja erilaisiin kokemuksiinsa, asenteisiinsa,

sosiaaliin verkostoihinsa ja muihin yksilöhistorian kannalta relevantteihin seikkoihin. Lisäksi selvittäisiin monipuolisesti heidän kielenkäyttönsä ja kielitaitoonsa liittyviä asioita, ja samoilta henkilöiltä koottaisiin myös todellista kielenainesta toivon mukaan useista erilaisista kielenkäyttötilanteista. Kiintoisaa olisi myös tallentaa samantapaisia kielenkäyttötilanteita muutaman päivän välein. Silloin olisi mahdollista nähdä, miten stabiileja tai labiileja yksittäiset kielenkäyttötilanteet ovat. Tällaisten kielenkäyttäjäkuvien rakentaminen ei ole helppoa, mutta silti kannattaisi yrittää saada hahmotetuksi ainakin muutama kymmenen kielellistä ja henkilöhistoriallista kokovartalokuvaa tämän hetken suomalaisista ja Suomessa asuvista. Käytännössä kielellisiä muotokuvia voitaisiin tehdä opinnäytetöinä eri yliopistoissa. Yksi tällainen kielellinen kokovartalokuva on jo valmistunutkin Sonkajärveltä pääkaupunkiseudulle muuttaneesta naisesta (Rouhikoski 2009). Yksittäisten henkilökuvien ohella olisi kiintoisaa hahmottaa muotokuvia kokonaisten perheiden kielenkäytöstä ja kielellisistä asenteista ja identiteeteistä. Voisi esimerkiksi verrata suomenkielisiä perheitä, suomenruotsalaisia perheitä ja maahanmuuttajaperheitä keskenään.

Ehdottamistani hankkeista Suomi-kieliyhteisönä edustaa lähinnä makrotasoa, kun taas Suomalaiset kielenkäyttäjäkuvat olisi mikrotason hanke. Yhdessä ne kuitenkin antaisivat kuvan 2000-luvun alkupuolen Suomesta sosiolingvistisenä ja kielisosiologisena yhteisönä.

Sosiolingvistiikka on yli kolmen vuosikymmenen ajan kuulunut fennistiikan keskeisiin aloihin. Sitä on tutkittu kaikissa maamme suomen kielen laitoksissa (tai niissä vastaavissa yksiköissä). Voi vain toivoa, että tämä tutkimustraditio jatkuisi yhä elinvoimaisena. Viime vuosina variaation- ja vuorovaikutusentutkimus on kuulunut myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen tutkimusohjelmaan. Siitä on ilmestynyt kaksi julkaisua, joista toisessa on tarkasteltu asiointia Kelan toimistoissa ja toisessa ostotapahtumia R-kioskeilla (Sorjonen ja Raevaara 2006; Lappalainen ja Raevaara 2009). Parhailtaan Kotuksessa on meneillään laaja ja monipuolinen Helsingin puhekielen tutkimushanke, jonka kohteena on itähelsinkiläisten kielenkäyttö. Myös sosio-onomastinen tutkimus kuuluu tutkimuskeskuksen nykyisiin kohteisiin. Voi vain toivoa, että Kotimaisten kielten tutkimuskeskus voisi vaikeista ajoista huolimatta tulevaisuudessakin tukea sosiolingvististä ja kielisosiologista tutkimusta Suomessa. Se olisi meille kaikille jo kielipoliittisesti ja kielellisen tasa-arvon toteutumisen kannalta hyvin tärkeää. ■

LÄHTEET

- AIKIO, MARJUT 1988: *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä: Kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 479. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- AINIALA, TERHI 2003: Kaupunkinimistön tutkimuksen perusteet. – *Virittäjä* 107 s. 207–225.
- AINIALA, TERHI – VUOLTEENAHO, JANI 2005: Urbaani muutos ja kaupunkilaiset identiteetit paikannimistön kuvaamina. – *Virittäjä* 109 s. 378–394.
- ALLARDT, ERIK – MIEMOIS, KARL JOHAN – STARCK, CHRISTIAN 1979: *Multiple and varying criteria for membership in a linguistic minority: The case of the Swedish speak-*

▷

- ing minority in metropolitan Helsinki*. Research group for comparative sociology. Research reports No. 21. Helsinki: University of Helsinki.
- BERNSTEIN, B. 1971: *Class, codes and control* (Volume 1). London: Routledge & Kegan Paul.
- CHAMBERS, J. K. 1995: *Sociolinguistic theory: Linguistic variation and its social significance*. Oxford: Blackwell.
- HAKULINEN, AULI 2009: Suomi on kielipoliittisesti tuuliajolla. – *Tieteessä tapahtuu* 7/2009 s. 34–36.
- HAURINEN, OLGA – SULKALA, HELENA 2006: *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinvantaan: Vähemmistökielten tutkimus- ja koulutusverkoston raportti V*. Acta Universitas Ouluensis, B Humaniora 69. Oulu: Oulun yliopisto.
- HEDMAN, HENRY 2009: *Suomen romanikieli: sen asema yhteisössään, käyttö ja romanien kieliasenteet*. – <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk8/>.
- IVARSSON, ANN-MARIE 1986: *Från Östertotten till Sörmland: En undersökning av emigration och språklig anpassning*. Studier i nordisk filologi 66. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- JAAKKOLA, MAGDALENA 1969: *Kielten erikoistuminen ja sen seuraukset Ruotsin Tornionlaaksossa*. Research Reports N:o 137. Institute of Sociology. Helsinki: University of Helsinki.
- 1973: *Språkgränsen: En studie i tvåspråkighetens sociologi*. Stockholm: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- JUUSELA, KAISU 1989: *Törmäysmurteen variaatiosta: Jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 496. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JUUSELA, KAISU – NISULA, KATARIINA (toim.) 2006: *Helsinki kieliyhteisönä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- JUVA, MIKKO 1965: Suurvallan taakka ja sortuminen. – Einar W. Juva & Mikko Juva: *Suomen kansan historia III: Ruotsin ajan loppukausi* s. 9–159. Helsinki: Otava.
- KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen: Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1036. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LABOV, WILLIAM 1966: *The social stratification of English in New York City*. Washington, D. C.: Center for Applied Linguistics.
- LAINIO, JARMO 1989: *Spoken Finnish in urban Sweden*. Uppsala Multiethnic Papers 15. Uppsala: Centre for Multiethnic Research.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot: Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 964. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: *Mie vai mä, sinä vai te? Virkailijoiden kielelliset valinnat itseen ja vastaanottajaan viitattaessa*. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia: Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 241–284. Tietolipas 219. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA – RAEVAARA, LIISA (toim.) 2009: *Kieli kioskilla: Tutkimuksia kioski-asiointin rutiineista*. Tietolipas 219. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LEHTINEN, ERKKI 1989: Suomalainen patriotismi ja kansallistunne Ruotsin kaudella. – Päiviö Tommila & Maritta Pohls (toim.), *Herää Suomi: Suomalaisuusliikkeen historia* s. 13–47. Kuopio: Kustannuskiila Oy.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 2000: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 801. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LÖNNROTH, HARRY (toim.) 2009: *Tampere kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANNINEN, JUHA 2000: *Valistus ja kansallinen identiteetti: Aatehistoriallinen tutkimus 1700-luvun Pohjolasta*. Historiallisia tutkimuksia 210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokhaishen sanhan hootakhan panna: Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 572. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Matkimuksista määritelmiin: Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44 s. 86–109.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli: Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseurauhankkeen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- PALANDER, MARJATTA 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. – *Virittäjä* 111 s. 24–55.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA (toim.) 2005: *Monenlaiset karjalaiset: Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. *Studia Carelica Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PAUNONEN, HEIKKI 1971: Sosiolingvistinen metodi ja sen sovellus. – *Virittäjä* 75 s. 401–412.
- 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä: Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2001: Kansankielestä kansalliskieleksi. – *Virittäjä* 105 s. 223–229.
- PAUNONEN, HEIKKI – MIELIKÄINEN, AILA – SUOJANEN, MATTI 1976: Esitutkimusraportti. Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus. Moniste. [Säilytteillä Muotoopin arkistossa.]
- PAUNONEN, HEIKKI – VUOLTEENAHO, JANI – AINIALA, TERHI 2009: Industrial urbanization: Working-class lads and slang toponyms in early twentieth-century Helsinki – *Urban History* 36 s. 449–472.
- POHJOLAN-PIRHONEN, HELGE 1967: *Kansakunnan historia 1: Heräävä kansakunta 1709–1772*. Helsinki: WSOY.

▷

- RAPOLA, MARTTI 1963a: Mikael Agricola ja suomenkielisen proosan alku. – Martti Rapola (toim.), *Suomen kirjallisuus II: Ruotsin ajan kirjallisuus* s. 69–138. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava.
- 1963b: Suomen kieli tieteellisen tarkastelun kohteena. – Martti Rapola (toim.), *Suomen kirjallisuus II: Ruotsin ajan kirjallisuus* s. 190–213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava.
- 1963c: Suomenkielisen lakikirjallisuuden alku. – Martti Rapola (toim.), *Suomen kirjallisuus II: Ruotsin ajan kirjallisuus* s. 183–189. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava.
- RAUNIO, ILKKA 2000: *Adlercreutzesta Österbladheihin: Suomen säätyläistön historiaa*. Helsinki: Tammi.
- ROUHIKOSKI, ANU 2009: Pohjois-Savosta pääkaupunkiseudulle: Tapaustutkimus nuoren naisen tilanteisesta variaatiosta ja kielellisestä identiteetistä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- SAARI, MIRJA 1975: *Talsvenska: En sociolingvistisk studie över syntaktiska drag i intervjusvar*. Särtryck ur Studier i nordisk filologi 60. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA (toim.) 2006: *Arjen asiointia: Keskusteluja Kellan tiskin äärellä*. Tietolipas 210. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORJONEN, MARJA-LEENA – RAEVAARA, LIISA – LAPPALAINEN, HANNA 2009: *Mä otan tän: Käynnin syyn esittämisen tavat kioskillä*. – Hanna Lappalainen & Liisa Raevaara (toim.), *Kieli kioskillä: Tutkimuksia kioskiasioinnin rutineista* s. 90–119. Tietolipas 219. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomen kielen tulevaisuus: Kielipoliittinen toimintaohjelma*. HAKULINEN, AULI – KALLIOKOSKI, JYRKI – KANKAANPÄÄ, SALLI – KANNER, ANTTI – KOSKENNIEMI, KIMMO – LAITINEN, LEA – MAAMIES, SARI – NUOLIJÄRVI, PIRKKO. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 155. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2009. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7>.
- TANDEFELT, MARIKA 1988: *Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Multiethnica Upsaliensia 3. Uppsala.
- 2003: *Tänk om...* Svenska språknämndens förslag till handlingsprogram för svenskan i Finland. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- VAAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1224. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.